תנ״ך · ראשונים · רשב״ם · תורה

רשב"ם על דברים

רשב״ם

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רשב"ם על דברים

רשב״ם

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשבם-על-דברים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פרק ב 7
פרק ג 9
פרק ד 10
פרק ה 11
פרק ו 12
פרק ז 12
פרק ח 15
פרק ט 15
פרק י 16
פרק יא 17
פרק יב 18
פרק יג 19
פרק יד 19
פרק טו 20
פרק טז 21
פרק יז 22
פרק יח 23
פרק יט 24
פרק כ 24
פרק כא 25
פרק כב 26
פרק כג 27
פרק כד 27
פרק כה 28
פרק כו 28
פרק כז 29
פרק כח 30
פרק כט 32
פרק לא 32
פרק לב 33

פרק לג 38

פרק א

פסוק א

אלה הדברים - לפי פשוטו: כל הנזכרים בפסוק זה מקומות הן, כמו שמצינו שרגילים הפסוקים לתת סימן בתוך סימן אל המקומות שהוא רוצה לפרש היכן. בלך לך: מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם. [בפרשת בשלח]: וישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון. בס' שופטים: הנה חג לה' בשילה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה ומנגב ללבונה. וכ"ש שצריך לפרש היכן נאמרו המצות, כמו שכתוב: וידבר ה' אל משה בהר סיני. בארץ מצרים: החדש הזה. וידבר ה' אל משה בהר סיני. בערבות מואב. אף כאן עושה סימן בתוך סימן, וכן הוא אומר וחוזר ושונה דבר זה, כשבא משה לפרש את המצות: אלה העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה וגו'. בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחון מלך האמורי הואיל משה וגו'.

בעבר הירדן - ובאיזה עבר הירדן?

במדבר - באותו עבר הירדן שהוא לצד מדבר שהיו בו ישראל מ' שנה, שהוא קרוי עבר הירדן ליושבים בארץ ישראל ולא בעבר הירדן שהוא לצד ארץ ישראל, שגם הוא קרוי עבר הירדן להולכי מדבר שהיו בו ישראל.

בערבה - כלומר, באיזה מקום במדבר, באותו מדבר שבערבות מואב.

מול סוף - שים סוף מתחיל ממזרח ארץ ישראל, שנאמר: ושתי את גבלך מים סוף עד ים פלשתים וגו' כלומר, ממזרח ועד מערב והוא ים המלח שכתוב בגבול קרן מזרחית דרומית באלה מסעי וגם בפ' ואתחנן - וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה - וזהו ים סוף שאצל ערבות מואב.

בין פארן ובין תפל - כמו: בין בית אל ובין העי.

ולבן וחצרות ודי זהב - הכל מקומות לפי פשוטו.

ודי זהב - כמו: בת מי זהב שהוא שם פשוטו.

פסוק ב

אחד עשר יום מחורב - גירסה א: מי חכם ויבן זאת כי פסוק לא נכתב אלא לפי שכתוב לפנינו: וניסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא דרך הר האמורי ונבוא עד קדש ברנע - סמוך לא"י, שמקדש ברנע שלחו מרגלים ונשתהו שם ארבעים שנה לכך הוא מפרש כן. כשנסעו מחורב ללכת דרך הר שעיר, דרך ישרה, היו יכולים להיכנס לא"י האחד עשר יום עד קדש ברנע, אבל לפי שחטאו ונסב את הר שעיר ימים רבים, עד

ארבעים שנה וגו', וזהו שאמר לפנינו: וניסע מחורב וגו' ונבוא עד קדש ברנע - בימים מועטים שאין בהם כי אם מהלך אחד עשר יום, אבל מקדש ברנע שלחתי מרגלים ונשתהיתם ארבעים שנה בחטאתיכם. גירסה ב: זה אמיתת הדבר שמתחיל לספר כי לא עכבו בדרך לבד אחד עשר יום מחורב עד קדש ברנע ומיד היו מזומנים ליכנס לארץ ישראל באותו הדרך שהלכו מרגלים כמו שאמר להם משה: עלו זה בנגב ועליתם את ההר - וכמו האמור בסוף הפרשה: וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר וגו'. וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום וגו' - וגם לפנינו: ותזדו ותעלו ההרה - כל אלו הפסוקים מוכיחים כי מיד אלמלא חטאו במרגלים קרובים היו ליכנס לארץ ישראל מיד.

קדש ברנע - הוא מדבר פארן וכשנסעו מחורב בשנה שניה בעשרים בחדש, כמו שכתוב בפרשת בהעלתך: ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים - ולמעלה כתוב בתחלת הפרשה: ויהי בשנה השנית - וכתיב בתריה: ויסעו בני ישראל למסעיהם על פי ה' ממדבר סיני וישכון הענן במדבר פארן - ואח"כ הולך ומספר היאך באו למדבר פארן שבתוך כך: ויהי העם כמתאוננים - והתאוו תאוה שעל כך נקרא שם המקום: קברות התאוה - ומשם באו לחצרות ושם נצטרעה מרים ונשתהו שם שבעת ימים ואחר נסעו העם מחצרות עד שבאו ויחנו במדבר פארן וזהו: וישכן הענן במדבר פארן - שאומר למעלה וזהו: אחד עשר יום מחורב - שהיו הולכין דרך הר שעיר שלשה ימים כמו שכתוב: ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים - ובשבעה ימים שלא נסעו - עד האסף מרים - הרי עשרה וביום אחד עשר נסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן הוא קדש ברנע, שמשם נשתלחו המרגלים כמו שכתוב: וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן אל מדבר פארן קדשה וגו' - וגרם העון ונגזר גזירה להשלמת עכבתם מ' שנה, כמו שכתוב לפנינו: והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה עד תום כל הדור וגו'. ומה שכתוב: ונסב את הר שעיר ימים רבים - זה היה לאחר שנסעו מקדש עד שבאו להר ההר על גבול ארץ אדום בשנת הארבעים. כל זה פירשתי אני הצעיר מפירוש כתב ידו של רבינו, כי רבי אלעזר מבליינצי העמידני על האמת. ועתה אשוב לפירוש רבינו שמואל זצ"ל וכן הורה לי הרב.

פסוק כז

ותרגנו - כמו: דברי נרג כמתלהמים.

פסוק מא

ותהינו - הננו ועלינו.

פסוק מו
כימים אשר ישבתם - כלומר: כמו שאתם יודעים.

פרק ב

פסוק ג
צפונה - לצד ארץ ישראל, כי בדרום ארץ ישראל הלכו במדבר.

פסוק ד
היושבים בשעיר - לא אלה הם אותן אדום שיצאו בחרב לקראת ישראל, שהרי באלה כתיב: כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר, אבל אדום לא מכרו כלום, דכתיב בהם: ויט ישראל מעליו. זה פירוש רבינו. אבל לי הצעיר אין נראין דבריו בזה. כי בני עשו היושבים בשעיר הם אדום, כי לא מצינו להם יישוב כי אם בהר שעיר ושמם הוזכר במקומו בכל קְרִיָה. ומה שקשה לרבינו כאשר עשו לי בני עשו אינו עונה, כי אם על מה שכתוב למעלה: אוכל בכסף תשבירני - כאשר עשו לי בני עשו שלא לקחנו מאתם שום דבר כי אם במכר, כמו שאמור בענין: אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו' אבל אוכל תכרו מאתם בכסף ואכלתם. וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם. וכן עשיתם כמו שצוה הקב"ה, כמו שנאמר: כאשר עשו לי בני עשו - דרך סיבתם אל הר שעיר שלח משה אל מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו אל ארץ ישראל. ולדבר הזה לא שמע אליהם שלא רצה שיכנסו כלם יחד בארצו, פן ישחיתו את הארץ ולפיכך: ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה ולפיכך ויט ישראל מעליו. אבל מכל מקום היו קונים משלהם דרך הליכתם למה שהיו צריכים וזהו האמת והישר.
ויראו מכם - מגזרת וְיֵשְׁבוּ וְיֵדְעוּ וְיֹאמְרוּ, אבל וְיָרְאוּ את ה', וידעו כי שמי ה' - מגזרת וְאָמְרוּ וְהָלְכוּ וכולם להבא הם.

פסוק ה
כי לא אתן לכם מארצם - וכן כתיב במואב: אל תצר את מואב וכן בבני עמון: אל תצורם - כל האזהרות הללו הוצרך משה להודיע עכשיו פן ירך לבבם לאמר אם רצון הקב"ה לתת לנו נחלה ויכולת בידו למה לא הוריש לנו אלה האומות שעברנו דרך עליהם?! לכך הודיעם עכשיו שהקדוש ברוך הוא לא חפץ בדבר, שהרי נתנה הקב"ה להם ככתוב בכלם:
כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר כי לבני לוט נתתי את ער ירושה - וגם בעמון: כי לבני לוט נתתיה ירושה - לכבוד אברהם שקרוביו היו.

פסוק ז
לא חסרת דבר - כשאין מקום לקנות מזונות סיפק צרכן בלא כסף ובלא מחיר ובמקום שמצאת ליקח הספיק לך לקנות.

פסוק יב
כאשר עשה ישראל - וגם זה כתב משה להודיע לישראל שלא ידאגו כלום, אם לאומות הללו נתן נחלה לכבוד אבותינו, כל שכן שיקיים לישראל לתת להם נחלת עמים שנשבע לאבות.

פסוק יד
והימים אשר הלכנו מקדש ברנע - ממקום שילוח מרגלים שלשים ושמונה שנה, כי בשנה שניה שלח מרגלים.
אנשי המלחמה - בני עשרים שנה יוצאי צבא. ואני הצעיר אומר: אנשי המלחמה היו אותם שנאמר בהם ויעפילו לעלות אל ראש ההר, כמו שאמר: ותחגרו איש את כלי מלחמתו. ומשה אמר להם: לא תעלו ולא תלחמו. וכן ביהושע הוא אומר: כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר - עד תום כל הגוי אנשי המלחמה היוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה' אשר נשבע ה' להם לבלתי הראותם את הארץ אשר וגו' - ולפיכך קורא אותם אנשי המלחמה ואינו אומר אנשי מלחמה סתם, כי אם אנשי המלחמה הידועים לנו שעברו על פי הקדוש ברוך הוא, אבל על הנשארים שנלחמו עם סיחון ועוג אינו קורא אותם אנשי המלחמה, כי ע"פ הקב"ה נלחמו ואותם נכנסו לארץ, כי לא היו בני כ' בעת המלחמה הראשונה בשנה שנייה, כשנלחמו [כשנשלחו] המרגלים.

פסוק יט
כי לבני לוט - בשביל שהיה קרובו של אברהם וכ"ש אתם שבני אברהם אתם.

פסוק כ
ארץ רפאים תחשב אף היא - כמו רפאים שניתן לאברהם בין הבתרים, שכתוב שם: את החתי ואת הפרזי ואת הרפאים - אף הוא נחשב כרפאים, ואף על פי כן נפלו לפניהם ונצחום וכ"ש שאתם תירשון.
תחשב - אבל לא נקראת ארץ רפאים כי אם ממלכת עוג בבשן שכתוב בה לפנינו: ההוא יקרא ארץ רפאים - כלומר הוא רפאים שנאמר בין הבתרים ולכך ירשום ישראל.

פסוק כג
כפתורים - פרק אלו טרפות בגמ' אחוזת הדם עוים מתימן באו. ולמה נקראו עוים? שעיוו את מקומם. דבר אחר: שאיוו לאלהות הרבה ואל"ף מתחלפת בעי"ן. דבר אחר: שכל

הרואה אותם אוחזתו עוית פירש חולי ששמו כן. ובבראשית רבה: עוים שהצדו את העולם ושהוצדו מן העולם וגרמו לעולם שיצוד, הה"ד: עוה עוה עוה אשימנה. ר' אלעזר בר' שמעון אומר: שהיו בקיאין בעפרות כנחש בגלילא צווחין לחיויא עיויא.
כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם - אף אתם תדעו כי הקב"ה ינחילכם את אשר נשבע לאבותיכם.

פסוק כד
והתגר בו - כמו והתגרה.

פסוק כט
והמואבים היושבים בער - אבל בשאר מואבים כתיב בהן: אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, וכן היושבים בשעיר כמו שפירשתי למעלה, אבל בני עשו הקרואים אדום יצאו לקראתכם בחרב: ויט ישראל מעליו ויסובו את הר שעיר ימים רבים.

פרק ג

פסוק ד
ארגב - פתרונו לפי ענינו.

פסוק יא
כי רק עוג מלך הבשן וגו' - לכך אמר לו הקדוש ברוך הוא: אל תירא אותו.
הנה ערשו - עריסה של קטן כשהיה תינוק בירצי"ל בל"א.
ערש ברזל - לפי שכשהיה קטן היה חזק מאד ובהשתטחו היה משבר ערש של עץ, לכך עשאוהו של ברזל, כי לאדם גדול שיש בו דעת לא היה צריך כך.
הלה היא ברבת בני עמון - עדיין מונחת שם במקום שנתגדל בקטנותו לתמהון שהיה גדול בקטנותו כל כך, אבל מטת אדם גדול אין רגילים להצניע במקום אחד כי בהרבה מקומות יש לו מטות. ואני שמעתי לכך אומר הלה היא ברבת בני עמון - מפני ששמע שמשה נצטוה מפי הגבורה אל תצרם ואל תתגר בם על בני עמון, דאפילו אנגריא לא הורשו ישראל על בני עמון וידע שישראל ילחמו עליו, לכך הקדים ונתן ערשו ומטתו בתוך העיר ברבת בני עמון והיא היתה עיר מלוכה, כדמפרש בספר שמואל, כדי שלא יכוהו ישראל על מטתו, כי ידע שלא הורשו לבא שמה מאברהם.
באמת איש - שהגדיל כל צרכו.

פסוק יג
ההוא יקרא ארץ רפאים - שנזכר בברית בין הבתרים כמו שפירש למעלה.

פסוק כד
החלות - כדכתיב למעלה: היום הזה אחל תת פחדך. הַחֵלוֹתָ החי"ת גורמת לה' פת"ח וכן הערותי מצפון. וכן: העדותי בכם היום. החתות כיום מדין. אבל כשאין שם אותיות אחע"ה, יאמר הֲרִיסוֹת הֲקִימוֹת הֲטִיבוֹת כולם חטופין. ואתחנן בילמדנו פרשת שלח לך: ואל תשאל לו בשעת נדרו. מניין? ממשה, כשאמר לישראל: שמעו נא המורים - נשבע הקב"ה שלא יכנס לארץ, שנאמר: לכן לא תביאו וגו'. אמר משה: שעת כעס ושעת שבועה היא, איני מדבר עכשיו המתין שנה ואחר כך התחיל להתחנן לפניו, שנאמר: ואתחנן אל ה'. אמר הקדוש ברוך הוא: בשביל שהמתנת שאר המתים יורדים לשאול ואתה תעלה, שנאמר: עלה ראש הפסגה ותראה משם.

פסוק כט
ונשב בגיא - עד עתה מול בית פעור בערבות מואב. וממה שראית כאן יש לכם ללמוד, כמו שמפרש והולך: עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור וגו' ואתם הדבקים וגו'. עיניכם הרואות - את אשר עשה בבעל פעור ואתם הדבקים וגו'

פרק ד

פסוק ז
בכל קראנו אליו - כדכתיב: וישמע אלהים את נאקתם. ופרעה הקריב ויצעקו בני ישראל אל ה'. מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל. וכן במן, וכן בשליו, וכן במים.

פסוק יא
ותקרבון ותעמדון תחת ההר וגו' - דכתיב: ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר. כל גבוה אצל נמוך הגבוה קרוי על והנמוך תחת. ישב פתח האהל נצבים עליו. וכן: תחת ההר - לפי שהם נמוכים וההר גבוה מהם והוצרך לכתוב כאן כמו שכתוב לפנינו: ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה וגו'.

פסוק יד
ואותי צוה - ללמד עשרת הדברים.

פסוק טז
תמונת כל סמל - כמו: סמל הקנאה המקנה. ענין אליל.

פסוק יט
אשר חלק - להאיר. ולפי עיקר הפשט: אשר הניח אותם לכל העמים לעובדם, כי אינו חושש בהם, אבל - אתכם לקח ה' ויוציא אתכם להיות לו לעם נחלה - ולעבדו והוא יהיה לכם לאלהים.

פסוק כו
את השמים ואת הארץ - ועצר את השמים, והאדמה לא תתן את יבולה.

פסוק כח
ועבדתם שם - כתרגומו.
ולא יריחון - כדכתיב: ואין רוח בפיהם.

פסוק לז
ויוציאך בפניו - ועברתי בארץ מצרים. וה' הולך לפניהם יומם.

פסוק לח
כיום הזה - שכבר התחלתם לירש את ארץ סיחון ועוג.

פסוק מא
אז יבדיל משה - למה הפסיק דברי משה שהן מחוברין יחד זה אחר זה וכתב זה המעשה בינתים? אלא לפי שהאריך בדברים עד עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצות היאך ביאר את התורה הזאת. והוא צריך לומר בשופטים ושוטרים: שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר ה' אלהיך נותן לך. ואם ירחב (לעתיד לבא) ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה. ועל שלש ערים שצוה לו הקב"ה באלה מסעי לעשות בעבר הירדן לא הזכיר שם ולא צוה משה לישראל, לכך כתיב כאן, כי משה הבדילם כבר ולכך לא צוה לישראל.

פרק ה

פסוק ה
לאמר - מוסב למעלה פנים בפנים דבר ה' עמכם לאמר: אנכי ה' אלהיך.

פסוק ז
על פני - נראה לי אפילו אתה מאמין בו.
לא יהיה לך אלהים אחרים - לקסום בהם קסמים כתרפים של לבן שקרא אותם אלהי - שאינן אלא לקסום קסם. וכן: לא תעשון אתי אלהי כסף - אף על פי שאתם מאמינים בי. וכן בלתי לה' לבדו - ולא לו ולאחרים.

פסוק יב
שמור את יום השבת - כבר פירשתי בדברות הראשונים למה נאמר כאן זכור וכאן שמור.
כאשר צוך ה' אלהיך - כלומר: מה שמפרש בדברות הראשונים: כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' - ובשביל ששמירת שבת וכיבוד אב ואם מצות עשה הם נאמר בהם: כאשר ציוך ה' אלוהיך -אבל בכל שאר הדברות שהן אזהרת לאוין, אין ראוי לומר כאשר ציוך, כדכתיב: מצוך היום לעשותם - אבל לא מצינו מצוך שלא לעשות.

פסוק יט
ולא יסף - שוב לא נוסף קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו, כי כל יסף לשון תוספת - אם יוספים אנחנו. אבל - ספו תמו מן בלהות - מגזרת האף תספה צדיק עם רשע.

פסוק כח
ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך וגו' ועשו בארץ וגו' - זהו שאמר משה למעלה: ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם וגו' לעשותכם אותם בארץ.

פרק ו

פסוק ד
ה' אלהינו ה' אחד - ה' הוא לבדו אלהינו ואין לנו אלוה אחר עמו. וכן בדברי הימים: ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו - כלומר, עימכם עגלי זהב אבל אנו ה' הוא אלהינו ולא עזבנו אותו כבית ירבעם, שאתם משתחוים להם.
ה' אחד - לו לבדו נעבוד ולא נצרף לעבוד עמו אל אחר אפילו לקסום קסמים כמו שפירשתי למעלה.

פסוק ה
ובכל נפשך - לפי פשוטו: אפילו נוטלין את נפשך, שהרי כבר אמר: בכל לבבך.

פסוק ז
ושננתם - לשון חדוד, לפרשם היטב כמו: אשר שננו בחרב לשונם.

פרק ז

פסוק א
ונשל - והשליך. כל דבר הנעקר ממקום שהוא אדוק וקבוע בו. וכן: כי ישל זיתך. ונשל הברזל מן העץ.

פסוק ה
כי אם כה תעשו להם - תגדעו גידוע נופל באילן וכל דבר ארוך, כדכתיב: וכל קרני רשעים אגדע.

פסוק ז
לא מרבכם מכל העמים - אנשי לבב יבינו ויתמהו, וכי משה רבינו היה סבור שישראל היו טועים בזה הדבר, שיהיו מרובים מכל האומות שבעולם שהוצרך לאמר לא מרובכם, ועוד שאמר חשק ה' בכם. וכי בשביל שהם מרובים יאהב ה' אותם?! אלא כך פירושו, לפי שאמר למעלה: ונשל גוים רבים מפניך החתי וגו' שבעה גוים רבים ועצומים ממך. ושמא תאמרו אנו מרובים מאותן שבע עממים, ובעוצם ידינו נגרש אותם, לא מרובים אתם מכל אותן שבעה עממים - ולא מרובכם חשק ה' בכם - לבער אותם אלא אתם המעט - מכל אותם עממים. אלא - מאהבת ה' אתכם - בשביל שבועתו לאבותיכם ונשל אותם מפניך.

פסוק ט
וידעת כי ה' אלהיך הוא וגו' - כלומר: ושמא תאמרו הואיל ונשבע לאבותינו לתת לנו את הארץ למה הוצרכנו לשמור מצותיו כי יעשה מה שהבטיח מכל מקום? על זאת אני משיב לכם, כי אם לא תשמרו מצותיו לא תירשו את הארץ והוא לא יעבור על שבועתו, כי זו היא מדותיו שומר וממתין הברית והחסד שנשבע לאבות לקיים מה שהבטיחן עד אלף דור, לאותו דור שיהיו - אוהביו ושומרי מצותיו. וזהו שאמר לפנינו ומסיים את דבריו: והיה עקב תשמעון וגו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד - לך ישמרנה ולא ימתין עד אלף דור.

פסוק י
ומשלם לשונאיו אל פניו - גמול חטאתיו.
אל פניו - בחייו לו ולבניו עד דור רביעי, זהו - לא יאחר - או בחייו או עד רבעים, זהו פשוטו וזו היא מדה טובה מרובה ממדת פורעניות, שעל החטאים לא יענש מרביעי ואילך, אבל גמול החסדים אף על פי שחוטאין מאה דורות צדיק אחד תעמוד צדקתו אף לדור אחרון של אלף דור, שימצא תמים.

פסוק יא
ושמרת - כמו שפירשתי לך טעמו של דבר.
היום לעשותם - באגדת ילמדנו בענין כי מי גוי גדול - אמר רבי אושעיא: מי כאומה זאת שיודעת אופי של אלהיה, יודעים מה הוא מבקש מהם והם עושים יודעים היאך הוא

מחבבן וכו'. פירש הערוך אופי דעתו. תוספת בשוחר טוב פרשת למנצח בנגינות. אמר רבי זעירי: אדם יש לו בן בית פעם ראשונה נכנס אצלו ומושיבו על המטה, שנייה על הכסא, שלישית על ספסל, רביעית אומר: כמה פלוני דוחק עלי ומטריחני. אבל הקב"ה כל ישראל דוחקין אותו בתפלה והוא שומע ושמח, לכך נאמר: מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו. א"ר יצחק בשם ר' יהודה: עבודת כוכבים נראית קרובה שנאמר: ישאהו על כתף יסבלוהו והיא רחוקה - לבסוף אף יצעק אליו ולא יענה. אבל הקב"ה נראה רחוק כמה דאת אמר: מן הארץ עד לרקיע חמש מאות שנה וכן בין כל רקיע ורקיע וכו' ואדם נכנס לבית הכנסת ולוחש והקב"ה שומע תפלתו, הה"ד: בכל קראנו אליו. בילמדנו פרשת אם שמר תשמרון. רמ"ח תיבות יש בק"ש שמשמרת רמ"ח איברים. ועוד בילמדנו ובפסיקתא דשור או כשב משל למלך ששלח פרוזדוגמא שלו למדינה נטלוה ועמדו על רגליהם ופרעו את ראשיהם וקראו אותה באימה ברתת ובזיע. כך אמר הקב"ה לישראל קריאת שמע פרוזדוגמא שלי. וכן בפסיקתא דבחודש השלישי: אל יהיו דברי אגדה של תורה בעיניך כפרוזדוגמא ישנה. פירש הערוך פרוזדוגמא אגרת.

פסוק יב

ושמר ה' לך - כי לדור כשר הוא שומר הבטחת חסד אבות ואם לא תשמור המצות לא ישמור לך אלא לדור אחר.

פסוק יד

עָקָר - כולו קמץ כמו מן חָכָם יאמר אשה חֲכָמָה מן שָׁפָל שְׁפָלָה איננה כמו כן מן עָקָר עֲקָרָה וכן מצאתי בכל ספרי ספרד.

פסוק כג

והמם מהומה גדולה - על כרחך וְהָמָם כמו: וסבב בית אל. שמם מן שממה על הר ציון ששמם. וממין כפולים ופירושו והרעים קול מהומה גדולה במלחמה עד השמדם ואלו היה פירושו של מ"ם אחרונה כמו אותם היה לו לכתוב וַהֲמָמָם אבל מגזרת המה יהמה לבי אומר וְהָמָם והמה אותם כמו מן עשה עצבי עָשָׂם ומן כאשר ראה יעקב ויאמר יעקב כאשר ראם ראה אותם והמם מגזרת המה יתפרש המה אותם. ואם תאמר לפרש גם את זו כמו והמה אותם אי אפשר לומר כן, לפי שהלשון המיון נתלה בגוף האדם לבי ככנור יהמה מעצמו ואם היה המיון עושה לאחרים צריך להדגישו וְהַמֵּם. כמו: כָּלָה שארי מעצמו אויבי כֻלָּם לאחרים. כָּלָה ה' את חמתו, ישנה הכתם הטוב, מעצמו, לפיכך רפי ולאחרים יאמר וְשִׁנָּא את בגדי כלאו, וַיְשַׁנֶּהָ ואת נערותיה.

פרק ח

פסוק ב
למען ענותך - זה עינוי שאין פת בסלך וחייך תלוים למרום בכל יום.

פסוק ז
כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' - ולבסוף - ורם לבבך ושכחת - לכך אני מצוך לזכור את הדרך וספוק צרכיך משמים, וידעת כי לא בכח יגבר איש.

פסוק ט
אשר לא במסכנת תאכל בה לחם - כלומר: לא תאכל פת חריבה כדרך עני ומסכן, שהרי מלבד החטה והשעורה שהוא לחם, יהיה לך - גפן ותאנה ורמון וגו' ודבש תמרים, שהם מתוקים.

פסוק כ
עקב לא תשמעון - זהו סיום כל תחילת הפרשה. והיה עקב תשמעון - תנחלו את הארץ - ועקב לא תשמעון - תאבדון ממנה.

פרק ט

פסוק ג
והאבדתם מהר - כל מלחמות שתלחמו בהם תנצחום במהירות בלא טורח סוללה ומצודות ימים רבים ומ"מ לא תוכל לכלותם מהר - פן תרבה עליך חיה השדה - כי לא אניח לכם להלחם על כלם בשנה אחת. לא תוכל לשון התראה. כמו: לא תוכל לתת עליך איש נכרי, לא תוכל לאכל בשעריך.

פסוק ד
אל תאמר בלבבך - כשיהדוף - ה' אלהיך אותם מלפניך - שני דברים גרמו לי לנחול הארץ הזאת אלו האומות נתחייבו ברשעם להתגרש מן הארץ, ומה שאני זוכה בה יותר מאומה אחרת.
בצדקתי הביאני ה' - יותר משאר אומות הואיל, כי - ברשעת הגוים - האלה ה' - מורישם.

פסוק ה
לא בצדקתך וביושר לבבך - שהרי - זכור אל תשכח את אשר הקצפת וגו' - אפס אחד משני דברים אמת, כי ברשעתם הפסידו נחלתם. ומה שאתה זוכה בה - לא בצדקתך אלא למען הקים את השבועה וגו'.

פסוק יז
ואשברם - כי לא עצרתי כח, כמו שפירשתי בפרשת כי תשא.

פסוק יט
גם בפעם ההוא - מלבד שכמה פעמים התפלל עליהם.

פסוק כה
ואתנפל לפני ה' ארבעים וגו' ואתפלל אל ה' ואומר וגו' - מי האיש החכם ישים לב למה הוצרך לכפול כאן נפילת ארבעים יום. וכי דרך המקרא לכפול דבר ולומר דעו לכם שכשנפלתי לפני ה' ארבעים יום כך וכך התפללתי, למעלה היה לו לומר, ולא היה צריך לחזור ולכפול כדי להודיע לישראל בלשון זה התפללתי אפס חכמה גדולה יש כאן! שמא תאמרו והלא חטא גדול במעשה העגל הועילה תפלתו של משה וניצלנו, אף בארץ ישראל אם נחטא יועילו לנו תפלות הנביאים? אמר להם משה: לא תועיל לכם תפלות בארץ ישראל, כי עתה נתכפר לכם כדי שלא יתחלל שמו, שהרי כך התפללתי: זכור לעבדיך וגו' פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלתי יכולת ה' להביאם - ולכך לא נתחייבתם בעדו מיתה, אבל לאחר שיהרוג שלושים ואחד מלכים וינחילכם את הארץ, אז יוציאכם ויגרש אתכם מן הארץ שאין כאן חילול השם לאמר לאומות מבלתי יכולת ה', אלא יאמרו הגוים, ישראל חטאו לו. כמו שמפורש באתם נצבים: ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ומה חרי האף וגו', ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם וגו' ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה.

פרק י

פסוק ו
ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו' - וכי תאמרו לי: אתה אומר: ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא - בתחלת הארבעים, והלא אנו יודעים שאהרן מת וא"כ מה הועילה תפלתך? אמר להם משה: לא בתחילת הארבעים מת במעשה העגל, אלא בסוף הארבעים מת בהר ההר, באותו זמן כשנסעו מבארות בני יעקן שבאו שם ממוסרות, כדכתיב במסעות: ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן - והלכו משם עד הר ההר - שם מת אהרן - ולא במעשה העגל.
ויכהן אלעזר בנו תחתיו - שלבש שם בגדי אביו ודרך גדולה וכבוד מת על פי ה' זהו דרך פשוטו, שהרי אין כתיב כאן ובני ישראל נסעו מבארת בני יעקן ויחנו במוסרה כענין

שפירשתי אצל - מקברות התאוה נסעו העם חצרות, דלא כתב ויחנו בחצרות. אף כאן - ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן - שאצל מוסרה. או כלך לדרך זו מבארות בני יעקן כשבאו ממוסרה. ורבותינו דרשו משינוי המקרא מה שדרשו.

פסוק ח
בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי - בעת ההיא של מעשה העגל, שמצאו חן, כדכתיב: ויאספו אליו כל בני לוי.
ולברך בשמו - הכהנים לישראל.

פרק יא

פסוק ב
את מוסר - כדכתיב לעיל: כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך.

פסוק ז
כי עיניכם - אלא עיניכם - הרואות.

פסוק י
כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים - כן שיטת פרשיות הללו, צריכים אתם לשמור מצות ה' אלהיכם, כי הארץ הזאת טובה מארץ מצרים לשומרי מצותיו ורעה מכל הארצות ללא שומרים, כי הארץ אשר אתה בא שמה איננה כארץ מצרים, שאין צריכין למטר ובין טובים ובין חטאים בטורח השקאת שדותיהם יש להם לחם, אבל ארץ ישראל אם אתם שומרים מצות.
עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה - מטר בעת הצורך.

פסוק יג
והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר - (אם שמעת בישן תשמע בחדש וכן אם שכח תשכח התחלת לשכח סופך שתשכח. כך שנויה באגדת שמואל במגלת חסידים מצאו כתוב: אם תעזבנו יום יומים תעזבך. משל לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מציפורי ופגעו זה בזה בחדא משכונא והסיחו זה עם זה ופרשו זה מזה, זה הולך מיל וזה הולך מיל נמצא זה רחוק מזה שני מילין. תוספת).
והיה אם שמוע תשמעו - ונתתי מטר - ותאכלו לשובע בלא טורח, ואם לאו - ועצר את השמים ולא יהיה מטר.

פסוק כא
כימי השמים על הארץ - כלומר: מטר מן השמים והאדמה תתן את יבולה.

פסוק כד
אשר תדרך כף רגלכם - להלחם בשבעה עממים.
מן המדבר - דרום.
נהר פרת - צפון.
עד הים האחרון - ממקום שאתם עומדים עכשיו בקרן דרומית מזרחית של ארץ ישראל, עד הים האחרון במערב.

פסוק כה
לא יתיצב איש - בתוך התחומים הללו.

פסוק כו
ראה אנכי נתן לפניכם - היום מצות.
ברכה וקללה - כמו שמפרש והולך: ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה וגו'.

פסוק כז
את הברכה - שתהיה על הר גריזים, ע"י תנאי: אשר תשמעו אל מצות ה' וגו'.

פסוק ל
אחרי דרך - הרי הם כמו שני פשטות, אבל בשביל שטעמו של דרך באות ראשונה נעשה שופר מהפך.
מבוא השמש - שקיעת השמש כלומר: אחרי דרך המערב.

פרק יב

פסוק ב
אשר עבדו שם את אלהיהם - הגוים אשר אתם יורשים אותם.

פסוק ד
לא תעשון כן - לזבוח לה' בכל מקום.

פסוק ח
איש כל הישר בעיניו - בכל מקום שאנו חונים שם במדבר, אנו מקריבין במשכן המטלטל ממקום למקום.

פסוק טו
בכל אות נפשך - בגבולין שאין שם מקום להקריבם, שם תאכל חולין בכל שעריך.

פסוק יט
כל ימיך על אדמתך - כל הימים אשר אתה חי על האדמה.

פסוק כ
כי ירחיב - ותהיה רחוק מן המשכן.

פסוק כג
רק חזק לבלתי אכל הדם - לפי שהדם מובלע בכל האברים, צריך להתחזק ולדקדק יפה להוציאו.

פסוק כט
כי יכרית מפניך וגו' - מוסב על כי יכרית.

פסוק ל
פן תנקש - כמו: ינקש נושה. דא לדא נקשן. לא תטלטל לנוע ולנוד ולרכוש אחריהם.

פרק יג

פסוק ג
ובא האות והמופת - שיודעים עתידות ע"י רוח טומאה ותרפים ואוב וידעוני.

פסוק ד
כי מנסה ה' וגו' - נתן כח בכשפים לדעת הנולדות לנסות ולזכות ישראל, שהתרה בהם: לא יהיה בך מעונן ומנחש ומכשף וגו' עד תמים תהיה עם ה' אלהיך - ואם לא יאמינו בעבודת גילולים, זו היא זכותן.

פסוק ז
יסיתך - כל עצה שסופה פורענות קורא הסתה, ותסיתני, לבלעו חנם. אשר הסתה אותו איזבל אשתו. ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד.

פסוק י
כי הרג תהרגנו - [אלא הרוג תהרגנו].

פרק יד

פסוק א
לא תתגודדו - כדכתיב: ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים. וכמו: גדו אילנא.

פסוק כג
למען תלמד ליראה - כשתראה מקום שכינה וכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם.

פסוק כז
והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו - אלא תשמחהו עמך ותיטיב לך ולו.

פסוק כח
מקצה שלש שנים - שנת מעשר עני.

פרק טו

פסוק ב
כי קרא שמטה לה' - כלומר: כי הגיע זמן שמטה כמו: מקראי קדש קרא עלי מועד, קראו צום, כלם לשון זמן.

פסוק ד
אפס כי לא יהיה בך אביון - אם תשמט, הקדוש ברוך הוא ישלם לך.

פסוק ה
אם שמוע תשמע והעבטת - תקח משכנותם בעל כרחם על הלוואותיך.

פסוק ח
כי פתוח תפתח את ידך - אלא -

פסוק ט
השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך - דבר בליעל כלומר, דבר שהוא של רֶשַׁע כמו: דבר בליעל יצוק בו. שפתרונו כך.

פסוק יא
כי לא יחדל אביון מקרב הארץ - כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא.

פסוק יב
אחיך העברי - בגנבתו.
או העבריה - שמכרה אביה בקטנותה לְאָמָה. והגיעו שש שנים לשמטה קודם הבאת סימנים.

פסוק טו
כי עבד היית - והוציאך ברכוש גדול.

פסוק יז
ואף לאמתך תעשה כן - להענקה.

פסוק יח
לא יקשה בעיניך - שתשלחנו חפשי מעמך במה שאתה נותן לו משנה וכפילות - שכר שכיר - בעבודת שש שנים שעבד אותך שאתה מעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך מלבד שכירות של קנין שש שנים שקנית אותו שהרי למען כן יברכך ה', בכל אשר תעשה. והרי פירוש פסוק זה דוגמת: ולא ירע לבבך בתתך לו - וכן: תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה מתת לא' מהם, כי רוע העין וקשיות הלב מדבר על נתינת ממון לאחרים. ואשר הורגלו לפרש לא יקשה בעיניך על מה שאתה משלחו חפשי לסוף שש, שהרי הרבה עבדך שש שנים, כלומר יותר משאר שכירים, שטות הוא בידם. וכי למה יקשה בעיניו בשילוח חפשי והלא לא קנאו מתחלה אלא לפי עבודת שש שנים שהכל יודעים שבשביעית יצא? ועוד לא היה לו לומר משנה שכר שכיר אלא משנה שכיר? ויש מפרשים: משנה שכיר שש שנים הם, לפי שסתם שכיר שלש שנים, כדכתיב: בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב. וגם זה הבל. כי במקום אחר כתיב: בעוד שנה כשני שכיר. ופירוש כשני שכיר. שלש שנים מצומצמות כשני שכיר שהיא שנה מצומצמת.

פסוק יט
תקדיש לה' אלהיך - כלומר, נהוג בו דין קדושה שלא תעבוד בו ולא תגוז. ומ"ש: לא יקדיש איש אותו - כבר פירשתיו לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר.

פרק טז

פסוק ב
צאן ובקר - חכמים פירשוהו: כתרגומו. כי לפי הפשט גם נדריהם ונדבותיהם ברגלים היו מביאין כמו שכתוב בפ' שור או כשב ובפינחס.

פסוק ז
ובשלת - צלי.
ופנית בבקר - אינך צריך להתעכב כל שבעת ימי הפסח.

פסוק ט
מהחל חרמש - כתרגומו, כי העומר נקרא: ראשית קצירכם.

פסוק י
מסת - די לפי כח.
נדבת ידך - וכן פתר דונ"ש. ופשר מסת די. בברכת אל שדי. כדי כח ידי במתן ונדרים. והמדמה מסת אל מס, הוא חמס.

פסוק יג
באספך מגרנך - כמו שפירשתי הטעם על: כי בסכות הושבתי את בני ישראל.

פסוק יח
שופטים ושוטרים - השופטים מְצַוִּים לשוטרים (לרדות) המסרבים בדבר השופטים.

פסוק כא
אצל מזבח - כי שם היו רגילים לעשות, כדכתיב בגדעון: ואת האשרה אשר עליו תכרת.
כזכר בניהם מזבחותם ואשירהם כל עץ רענן.
לא תטע לך אשרה - שום אילן שלא יבואו לעובדו, כמנהג עובדי גלולים.

פסוק כב
ולא תקים לך מצבה - לשמים להקטיר בשעת איסור הבמות, מאחר שיהיה לך מזבח קבוע לאחר ירושה, כדכתיב: לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגו' להקריב בכל מקום, וכדכתיב בדברי הימים: אך הבמות לא סרו ומפרש שם לא היו מקטירים כי אם לה'.

פרק יז

פסוק ג
אשר לא צויתי - לעבדם.

פסוק ח
בין דם לדם - לפי פשוטו: בין רציחה לרציחה, בין שוגג למזיד.
בין דין לדין - דיני ממונות.
נגע - נגע צרעת.

פסוק טו
איש נכרי - להלחם מלחמותיכם.
אשר לא אחיך הוא - כי יסיתכם לעבוד עבודת גילולים.

פסוק יח
משנה התורה - זקיני פירשו בדברי הימים: שני ספרי התורה. ותרגומו פתשגן. ואינו מגזרת ושננתם.

פרק יח

פסוק ו
וכי יבא הלוי - כהן שאינו מאותה משמרה שעובדת היום בירושלים בעזרה.

פסוק ח
לבד ממכריו על האבות - לפי הפשט: כמו: איש מאת מכרו אם יש לו שום קרוב מאבותיו שיתן לו קרבנו לעשותו, הוא יש לו רשות להקריבו, אף על פי שאינו ממשמרה זו.

פסוק יא
וחבר חבר - הניגון בחי"ת כמו: מן הַחֶרֶב. תאכל הֶחָרֶב וזה מוכיח וחובר חֲבָרִים מחוכם כמו מן מלך - מלכים. וכמו מן עבד - עבדים. כן יאמר מן חֶבֶר חֲבָרִים. ואילו היה חבר טעמו בבי"ת כמו: חֶבֶר אנכי לכל אשר יראוך. יֶרֶךְ גָּדֵר כָּתֵף וְגָזֵל שטעמם למטה, היה לו לומר וחובר חֲבֵרִים מן יָרֵךְ יְרֵכוֹ גְּזֵלוֹ. חֲבֵרִים מקשיבים לקולך - ובחי"ת מצאתי אחרי כן בספרי ספרד כדברי.

פסוק יב
מוריש אותם - כי אינם חוששים לדרוש את הקב"ה ואת נביאי האמת, כי סומכין על תועבותיהם המגידים להם ברוח הטומאה.

פסוק יג
תמים תהיה וגו' - וממנו תדרוש ולא מן המתים. ולפי כי מנסה הקב"ה בם את ישראל, נתן כח ברוח הטומאה להגיד על פי השעירים.

פסוק טו
נביא מקרבך מאחיך כמוני - שיצוה לך מצות שבתורה ולא כנביא וחולם חלום שיאמר לך לעבוד עבודת גילולים. ומה שכתוב: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה - הרי פירושו כמו שמפרש: אשר ידעו ה' פנים אל פנים, אבל להאמין להקב"ה יהא כמותו ולדבר אמת מאתו ולא כנביא הנותן לישראל אות ומופת לעבוד עבודת גלולים.

פסוק כב
ולא יהיה הדבר ולא יבוא - וכגון שאין תשובה ומעשים טובים שינחם הקב"ה בשבילם, הרי חזקיה תפלה הועילה לו. ולנינוה: כי שבו מדרכם הרעה.

פרק יט

פסוק ה
ונשל הברזל - הוא הגרזן שקרוי ברזל, כדכתיב: אם קהה הברזל, שישליך הגרזן חתיכת בקעת מן העץ שהוא מבקע, כי זה ודאי שוגג הוא.

פסוק ו
פן ירדוף - ושלשת פן ירדף.

פסוק ח
ואם ירחיב - לתת לך כל העשרת עממים שנתנו לאברהם בין הבתרים.

פסוק יד
לא תסיג - כמו: נסוגו אחור. ממשיך את המצר אחור, להרחיב את שדהו מכמות שגבלו אותו ראשונים.

פרק כ

פסוק ח
ילך וישוב לביתו - אם ירך לבבו וְיִרֵא מזלו.
פן ימות במלחמה וגו' - שיש נותן אל לבו כשהולך למלחמה ודואג שמא אין לי מזל לחנך את ביתי, או את אשתי או את כרמי ולכך גרם מזלי ללכת עתה למלחמה ומתוך כך ירא למות. ושלשה מעשים הזכיר: בית אשה וכרם. ולבסוף כולל כל הדברים: מי האיש הירא ורך הלבב - בין באלו שאמרנו בין בדברים אחרים. וכן בקהלת מונה ג' דברים וחוזר וכולל: מה יתרון לאדם. הלא גרוע הוא מכל, שהרי: דור הולך ודור אחר בא - שאין הבנים בדמות אבות. ואין זה זכרון, אבל והארץ לעולם עומדת - כמו בששת ימי בראשית וכן: השמש - וחוזר וכולל כל הדברים יגעים, כל מעשה העולם כך הם כולם, כמששת ימי בראשית, אבל טורח ויגיעה הוא להזכיר כולם. ולא יוכל איש לדבר ולא תמלא אזן משמוע - אם יספרו לו, אלא זה הכלל: אין כל חדש - ולכולם יש זכרון, אבל אין זכרון לראשונים - שאין הילוד דומה למוליד.

פסוק טז
לא תחיה כל נשמה - כשתבא להלחם עליהם לא תקרא להם לשלום כמו שפירשתי לך בשאר אומות, אבל אם יבאו אליך מדעתם להיות עבדיך קודם שתלך עליהם כמו הגבעונים, יכול אתה להחיותם.

פסוק יט
כי תצור אל עיר ימים רבים - ותצטרך לחתוך אילנות לבנות כרים דיק וסוללות.
כי ממנו תאכל - שהרי צריכים לך למאכל, לאחר שתתפוש העיר ותהיה שלך.
ואותו לא תכרות - אותו עץ מאכל שאינו חוזק ומבצר לאנשי העיר כגון הרחוקים, אותם לא תכרות.
כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור - כל כי שאחרי לא מתפרש אלא, אותו לא תכרות אלא עץ השדה לבא - האדם - מפניך במצור -אותו תכרות. הם הקרובים לעיר שנסתרים בהם אנשי העיר הבורחים מפניך ובאים בתוך העיר, כדכתיב: ותבא העיר במצור.
כי האדם - אלא האדם עץ השדה - אלא עץ השדה האדם לבא מפניך במצור, שגורם את האדם לבא מפניך במצור.

פסוק כ
רק עץ אשר תדע וגו' - אילן סרק בין קרוב לעיר בין רחוק מעיר תשחית לבנות מצור, אבל עץ מאכל הרחוק לא תכרות, כי אם הקרוב לעיר שמעכב את החיל להתקרב לחומה.
אשר תדע - אשר תכיר.
עד רדתה - עד רדת חומותיה. כדכתיב: עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות.

פרק כא

פסוק ה
ונגשו הכהנים בני לוי - וענו ואמרו כפר לעמך ישראל.

פסוק ט
תבער הדם - אם נמצא הרוצח אחרי כן יהרג.
כי תעשה - מה שישר בעיני ה'.

פסוק יג
והסירה את שמלת שביה - כדי לנוולה.

פסוק יד
לא תתעמר - סחורת אדם המכור נופל בו לשון זה. וכן לפנינו והתעמר בו ומכרו.
אשר עניתה - ביאת נשואין לפי הפשט.

פסוק יז
כי את הבכור - אלא - כי הוא ראשית אונו - כי הוא ראוי ראשית לירש ממנו. כמו: מצאתי און לי. וידיו תשבנה אונו.

פסוק יח
מורה - מקנטר. מלשון מרה מריתי.
זולל וסובא - כדכתיב: אל תהי בסבאי יין בזוללי בשר למו.

פסוק כג
כי קללת אלהים תלוי - כשרואין בני אדם את התלוי רגילין לקלל את הדיינים או קרובים של הרוג או שאר בני אדם, לפי שפעמים על עבירה מועטת הוא נהרג כמו מקושש, והקב"ה אמר: לא תקלל - לפי שרגילין בני אדם לקללם ולכך: לא תלין נבלתו - אלא קבר תקברנו - וגם שלא תטמא את אדמתך -שאם לא היה נקבר, יטמאו בו נוגע או מאהיל.

פרק כב

פסוק ה
לא יהיה כלי גבר על אשה - ללכת בין האנשים ולזנות.

פסוק ו
כי יקרא - יזדמן על ידי מקרה.
לא תקח האם על הבנים - לפי דרך ארץ ולתשובת המינים כבר פירשתי בלא תבשל גדי בחלב אמו. וכן: באותו ואת בנו, שדומה לאכזריות ורעבתנות לקחת ולשחוט ולבשל ולאכול אם ובנים יחד.

פסוק ח
מעקה - אין לו חבר בתורה, כמו מגזרת מַעֲשֵׂה מַרְאֶה הוא. אבל עקת רשע, תעיק העגלה, מעיק תחתיכם, מגזרת שב קם הם.

פסוק ט
תקדש - תאסר כקדשים.

פסוק יב
גדלים - ציצית, צריך שיהא גָּדוֹל וקלוע.

פסוק טו
את בתולי - לפי הפשט: דם בתולים שעל השמלה.

פסוק כא
לזנות בית אביה - שיש עדים שזינתה אחר שנתקדשה.

פסוק כז
צעקה הנערה - שמא צעקה.

פרק כג

פסוק א
לא יקח איש את אשת אביו - הוכפל כאן לומר שהנולד ממנה הרי הוא, בלא יבא ממזר.

פסוק ב
פצוע דכה - מיני סריסים ומפורשים ביבמות.

פסוק יג
ויד תהיה לך - כתרגומו.

פסוק יד
על אזנך - עם שאר כליך.

פסוק טו
מתהלך - שגם ארון שבו תורה היה יוצא עמהם למלחמה, כדכתיב: וכלי הקודש וחצוצרות התרועה בידו.

פסוק יח
קדשה - זונה, פנויה מנאפת.
קדש - בא על פנויות בלא כתובה וקדושין, ולא מיוחדת לו כפילגשים.

פסוק כ
לא תשיך - לפי הפשט: במלוה מדבר.

פרק כד

פסוק ו
כי נפש הוא חובל - כתרגומו.

פסוק ח
השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות - שאפילו הוא מלך כעוזיה לא יכבדוהו אלא יסגר שבעת הימים וישלחוהו ובדד ישב.
ככל אשר יורו אתכם - שהרי - תזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים - שאף על פי שהיתה נביאה ואחות משה לא חלקו לה כבוד אלא תסגר שבעת ימים.

פסוק ט
בדרך בצאתכם ממצרים - שאף על פי שהיו טרודים ללכת - העם לא נסע עד האסף מרים - וכל שכן שאר בני אדם.

פסוק יב
לא תשכב בעבוטו - לא תשכב ועבוטו אצלך.

פסוק טו
ואליו הוא נושא את נפשו - מתאוה נפשו כדי לאכול שכרו. וכמוהו: חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשם - מתאוים הכהנים לאכול חטאות שיביאו על עונם.

פסוק טז
ובנים לא יומתו על אבות - בב"ד, כדכתיב: ואת בני המכים לא המית - ככתוב: לא יומתו וגו'. אבל הקב"ה פוקד עון אבות על בנים - כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, וכדכתיב: אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה - לאבד נחלת אבות, אבל לא ע"י בית דין.

פרק כה

פסוק ו
יקום - הבן על שם [אחיו] - לפי הפשט.

פסוק ט
וחלצה נעלו - לקנות ממנו ירושת אחיו המת, כמו שמצינו בבועז. דרך ארץ לפי פשוטו.

פסוק יג
גדולה וקטנה - שעושה שני חצאי זקוקים (=מידת משקל) א' גדול ואחד קטן לרמות בני אדם, שכששוקל שני חצאי זקוקים ביחד הרי הוא זקוק מצומצם וישר. ולכן אומר: אבן שלמה - זקוק שלם מצומצם בחתיכה אחת יעשה שלא יוכל לרמות.

פסוק טו
שלמה וצדק - חתיכה אחת ומכוון וישר.

פסוק יח
אשר קרך בדרך - לשון מקרה כמו: מן עשה עשך ויכוננך. וכן מן אקרה כה, קרך.

פרק כו

פסוק ה
ארמי אובד אבי - אבי אברהם ארמי היה, אובד וגולה מארץ ארם. כדכתיב: לך לך מארצך. וכדכתיב ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי - לשון אובד ותועה אחד

הם באדם הגולה, כדכתיב: תעיתי כשה אובד בקש עבדך. צאן אובדות היו עמי. רועיהם התעום, כלומר מארץ נכריה באו אבותינו לארץ הזאת ונתנה הקב"ה לנו.

פסוק י
ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי - כי לא על ידי נעשתה זאת, כי אם בחסדך זכיתי בה וכסדר הזה הוכיח יהושע לישראל: בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח. עד שהבאתים משם ונתתי להם ארץ כנען.

פסוק יא
נותן לך (פס' ב) ושמת בטנא - לפי שהוא סוף דבור, הלמ"ד קמץ, אבל לְךָ לא מחובר לשלפניו.

פסוק יב
שנת המעשר - מעשר עני.

פסוק יג
ואמרת לפני ה' אלהיך - כך צוה הקב"ה, כדי שלא יאמר אדם לעכב מעשרותיו לשקר לפני הקב"ה.

פסוק יד
לא אכלתי באני - כמו: ידיו תשבנה אונו ממון שגזל. מצאתי און לי לפי פשוטו.

פסוק יז
את ה' האמרת היום - אתה הזקקת, שאמר הקב"ה ונתרצה להיות לך לאלהים - כי הדבר תלוי בו ליעשות הוא אלהיך ויושיעך, מתוך שקבלת מצותיו.

פסוק יח
וגם הוא האמירך - הפעילך, שאמרת ונתרצית שתהיה לו לעם, לפי שעשה נסים וגבורות שנתרצית - להיות לו לעם. האמרת פאישדי"רא בלע"ז.

פרק כז

פסוק ח
וכתבת על האבנים את כל דברי וגו' - שכשנשבעו עתה בהר גריזים ובהר עיבל היתה התורה לפניהם, כתובה ונשבעו שיקיימוה.

פסוק יב
אלה יעמדו לברך וגו' - לפי הפשט: דומה שאלו עונין אמן אבל הלוים הופכין פניהם, בשעת ברכה להר גרזים וכשמקללים פונים להר עיבל.

פסוק טו
ושם בסתר - כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר שבטים וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר, הם כמו שאפרש בכולם חוץ משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר והן עבודת גילולים. ומכה רעהו. ולכך פירש בשניהם בסתר, שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל, כי בית דין יענשוהו על הגלויות, כמו שכתוב בסוף כל הקללות: הנסתרות לה' אלהינו - הוא יקח נקמה מן הנסתרות, שהרי נתקללו בשם הקב"ה, אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת - מלקות סקילה, שריפה, הרג, וחנק. הלא תראה אין כתוב כאן: ארור שוכב עם אשת רעהו, כי מה לך ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליו.

פסוק טז
מקלה אביו -במקום בית גידולו. אין אחרים רגילים שם. וכן משיג גבול - בגנבה הוא עושה, שאם יראה ימחה בידו. וכן: משגה עור ומטה משפט - כל אלו דברי סתר.

פסוק כ
שכב עם אשת אביו - זהו במקום שהוא גדל שם ואין רואה.

פסוק כא
עם כל בהמה - אין זה כי אם בסתר. וכן: אחותו. וחותנתו. האם רגילה בבית בתה.

פסוק כו
ארור אשר לא יקים - על כל עבירות שבסתר.

פרק כח

פסוק ה
טנאך - שיהא מלא פירות.
ומשארתך - הוא כלי שנותנין בו את הבצק.

פסוק ח
באסמיך - באוצרותיך. שיהיו מלאים דגן תירוש ויצהר כדכתיב: וימלאו אסמיך שבע.

פסוק י
נקרא עליך - שימלא משאלותיך. בהראותו כי אַתֶּם עִמּוֹ.

פסוק כ
המהומה - ע"י קולות וברד. כמו: וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים ויהמם.
המגערת - הנני גוער לכם את הזרע וארותי את ברכותיכם.

פסוק כב
בשחפת וגו' - מיני חלאים הם.
קדחת ודלקת וחרחר - מיני חמימות הם.

פסוק כג
והיו שמיך אשר על ראשך נחשת - שלא ירד מטר מן השמים. אלא - יתן מטר ארצך אבק ועפר - הרוח במקום שרגיל להמטיר מטר ימטיר לך מן השמים אבק ועפר, כלומר: מגבהי ההרים שהן יבשים מאין מטר, ירד אבק ועפר שינקרו עיניכם. ומתוך כך - יתנך ה' נגף - שלא תוכל לראות ותברוח מפני אויביך.

פסוק כד
מטר ארצך - לשון ירידה כמו: המטיר על סדום ועמורה גפרית ואש. ימטר על רשעים פחים אש וגפרית.

פסוק כו
ואין מחריד - אין מבריח העופות מעל הנבלות, כי אין קוברין.

פסוק לז
ולשנינה - לדבור כמו: ושננתם.

פסוק מ
ישל - כמו: ונשל גוים. וכן: ימל קצירו מן ונמלתם. וכן אחריתו כנחש ישך, מן נשך הנחש. ל' יפעל.

פסוק מו
לאות - שהמקלל יקלל לשונאו להיות כמוהו, (גם י"ל שלא עבדתם להקדוש ברוך הוא).

פסוק נו
תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה - הגדולים מתת להם מכל מה שתאכל.
וגם בשליתה [משליתה] ובבניה אשר תלד - בסתר, שלא יוודע לפי שתאכלם בחסר כל.
גם מאלה - תרע עינה כאיש חיקה ובבנה ובבתה - מתת להם.

פסוק נז
ובשליתה - שליא ממש כמו שמצינו בתלמוד, לפי הפשט.

פסוק נט
ונאמנים - ארוכים ומקוימים, כמו: לדור ודור אמונתך, ותקעתיו יתד במקום נאמן.

פסוק סה
לב רגז - דחיל.

פסוק סז
מי יתן ערב - לפי הפשט: ערב העתיד לבא, שכן דרך החולים.

פסוק סט
בחורב - תוכחות שבפרשת אם בחקותי שכתוב בסופן: ביד משה בהר סיני, הוא הר חורב.

פרק כט

פסוק ג
עד היום הזה - אע"פ שראיתם מעשיו הגדולים.

פסוק ט
אתם נצבים היום כלכם - כדכתיב לעיל: ויקרא משה אל כל ישראל וגו'.

פסוק יח
למען ספות הרוה - המזיד, שמתוך שובע הוא חוטא.
הצמאה - לתאבון, שאינו רשע כעושה להכעיס מתוך שובע.
כי בשרירות לבי - אלא בשרירות.

פסוק יט
כי אז יעשן - לא יאבה סלוח לו, אלא אז יעשן.

פסוק כד
על אשר עזבו - ולא יאמרו מבלי יכולת ה' כמו שפרשתי אצל: ואתפלל אל ה' ואומר וגו' בפ' עקב תשמעון.

פסוק כח
הנסתרות לה' אלהינו - כבר פירשתים אצל הארורים על הנסתרות (כי) הנסתרים היו הברכות והקללות, שאין הדבר ליענש ביד בית דין אלא ביד הקב"ה.
לנו ולבנינו - לעשות דיני עונשין על פי עדים.

פרק לא

פסוק יט
השירה - סידור דברים קרוי שירה.
הזאת - פרשת האזינו שמעידה עליהם פורעניות לכשיעברו על המצות ויבינו כי בחטאתנו לקו.

פרק לב

פסוק א
האזינו השמים - להפרע מישראל אם יחטאו, כדכתיב: ועצר את השמים וגו'.

פסוק ב
יערף כמטר - אם תקבלו דברי תוכחתי יועילו לכם כמטר.

פסוק ג
כי שם ה' אקרא - כאשר אספר לכם גבורות שעשה לכם הקב"ה והטובות שגמל לכם וגם שהוא צדיק במה שיעשה לכם, גם אתם הבו גודל לאלהינו - היו מודים על האמת.

פסוק ד
הצור תמים פעלו - שירה זו לעד היא. לפיכך מדברת השירה אחר שיבא לישראל פורעניות חטאתם. הצור תמים פעלו - בכל פורענות שהביא עליכם.
צדיק וישר הוא - כמו שמפרש והולך שהטיב להם מכמה ענינים. והם: וישמן ישורון ויטש אלוה עשהו.

פסוק ה
שחת לו - שחת ישראל לעצמו, כדכתיב: שחתך ישראל כי בי בעזרך - הוא גרם לעצמו השחתה.
לו - כלומר: ולא לאחר.
בניו מומם - מומם הוא כפל לשון של שחת ישראל, בניו של הקדוש ברוך הוא הם עשו מום בעצמם. כדכתיב כי משחתם בהם מום בם.

פסוק ו
תגמלו זאת - בתמיה לעבוד אלהים אחרים.
קנך - קנה אותך. שפדאך מבית עבדים.

פסוק ז
זכור ימות עולם - בטרם נולדתם הכין לכם נחלתכם.

פסוק ח
בהנחל עליון גוים - שנתן להם נחלות.
בהפרידו בני אדם - אחר מיתת נח ובימי אברהם שכתוב שם: משם נפרדו איי הגוים איש ללשונו, ושם תמצא שהציב גבולות עמים. בני כנען שנים עשר כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר. שתמצא כנען וי"א בניו שנים עשר וכתיב שם: ויהי גבול הכנעני

מצידון וגו' - לפי שכל אלו היו לישראל, אבל בכל שאר בני נח לא פירש בהם שום גבול. ושוב מצאתי כמה פנים במדרש למספר בני ישראל - כי כנען ובניו כמו כך שנים עשר הם.

פסוק י

ימצאהו - כמו: ומצא להם. הקדוש ברוך הוא נמצא להם. הקב"ה היה סיפוק שלהם.
יסובבנהו - במלאכיו ששמרום. כדכתיב: [חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. וכן ייסד הפייטן]: לנו מלאכיך סביב יחנה. והמפרשו בהיקף עננים אינו, כי לפי הפשט אין הענן אלא לעמוד ענן לפניהם, כדכתיב: וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך. ועוד, כי יצרנהו - כפלו של יסובבנהו.
כאישון עינו - יצרנהו הקב"ה לישראל כמו האישון ששומר את העין. הוא הבשר שנכפף על העין שקורין פלפיירא. ולפי שמכסה את העין ומחשיך אותו נקרא אישון וכמוהו: שמרני כאישון בת עין. כנוגע כבבת עינו - הוא שקורין פרונילא שרואין בה.

פסוק יא

יעיר קנו - מעירו ומנענען ממקומו. לשאתו על אברתו. כמו: העירותי מצפון ויאת. הנני מעיר עליכם - כשמביאו ממקום למקום קורא אותו לשון הערה.

פסוק יב

ה' בדד - הוא לבדו הוציאם ממצרים והוליך אותם לארץ ישראל.

פסוק יג

על במותי ארץ - כמו: במתי ארץ, ארץ ישראל גבוה מכל הארצות.
דבש - תמרים.
ושמן - זיתים, שגדלים על ההרים.

פסוק יד

חמאת בקר - לפי הפשט: ארץ זבת חלב. ובשר הרבה להם לאכול.
חלב כרים - אילים מדבריות המפוטמים במרעה, כדכתיב: ירעה מקנך כר נרחב. וכן: לבשו כרים הצאן - דוגמת סוף הפסוק. ועמקים יעטפו בר - הכרים של תבואה לבשו את הצאן, מלאים צאן לרעות בהם. וכן: ואויבי ה' כיקר כרים - כמניעת שדי תבואות שמשתדפין ברגע אחד סמוך לקציר בעוד לילה. כלו בעשן כלו - בשרפת אש. וסופן משחירין. ואני כך ראיתי כך בקציר כן הרשעים, תחלה מצליחים כתבואת כרים ויהפך עליהם לילה וידכאו.

ואילים בני בשן - סתם בני בשן שמינים אבל בשאר מקומות הכרים המפוטמים במרעה הם שמינים מכל הבייתות.
עם חלב כליות חטה - שומן חמדת חטים המובחרים כאן. וכמו: ותכל דוד המלך. כלתה נפשי לשון חימוד ותאוה. כלה שארי. כמו משורש שבה שִׁבְיָה, יו"ד תחת ה"י בכל חטופי למ"ד פעל ה"י. ומן בנה הגזרה וְהַבִּנְיָה.
חמר - ויין חמר מלא מסך.

פסוק טו

עבית - מגזרת במעבה האדמה. כמו מן מראה ראית. מעשה עשית (וכן עשית היו"ד במקום ה"א בשרשו).
אלוה עשהו - הוא עשך ויכוננך.
וינבל - גוי נבל ולא חכם.

פסוק יז

י לא שערום - לשון לשעירים, אשר הם זונים אחריהם.

פסוק יח

ילדך - כמו: [ויקטן] ילד את אלמודד כמו: הוליד.
תשי - תשכח. מן נשה כמו: אל תט אל דרכיה מן נטה. והיו"ד בתשי, כמו: יו"ד מלפניך אל תמחי כמו: אל תמחה.

פסוק יט

בניו ובנותיו בנים לא אמון בם - כאמור למעלה. בניו מומם.

פסוק כג

אספה עלימו רעות [חצי] אכלה [בם] - כי דרך המקראות לכפול לשונם. כלומר: כל מיני רעות שיש בידי להזיק. כולם אשים בהם.

פסוק כד

מזי רעב - פתרונו לפי ענינו, כתרגומו.ואם לשון תלמוד הוא, הרי הוא כמו נתמומז מוחיה דדין.
ולחומי רשף - ברד ואש מן השמים כמו רשפי [אש]. ועיקר פירושו לשון פריחה בעוף, כדכתיב: ובני רשף יגביהו עוף. שמה שבר רשפי קשת, כלשון, מחץ יעוף יומם.
וקטב מרירי - מחותכים ומדוקרים על ידי ליסטים הממררים והורגים בני אדם. כמו עון פלילי, עון של דיין שעושין בו דין. ונתן בפלילים הדיינים קרואין כן, שדנין את האחרים. אף מרירי ממרר את אחרים. וזהו מקטב ישוד צהרים = שהם ליסטים. כדכתיב: בחור

שודד בצהרים, שכן דרך ליסטים להלחם בצהרים. וכן הוא אומר: אשדוד בצהרים יגרשוה.

פסוק כו
אמרתי אפאיהם - ואסלקם מן העולם אם לא שכעס אויבים אגור ויראתי.

פסוק כז
פן יאמרו ידנו רמה - פן יגברו לומר למפרע, שהם עשו ולא אני.

פסוק כח
כי גוי - האומות.
אובד עצות - כמו מְסִפֵּד תמרורים. מַקֵּל לבנה. לפי שהם דבוקים, מַעֲשֵׂר בקר וצאן.

פסוק כט
אבל אלו חכמו האומות יאמרו: איכה ירדוף אחד ממנו אלף - מישראל, מה שהיו רגילין בנו, אם לא כי צורם מכרם בידינו לפי שחטאו לו. וכן אמר למעלה: הצור תמים פעלו.

פסוק לא
כי לא כצורנו צורם - כך אמר משה: מן הדין היה להם לומר כך, שהקב"ה עשה זאת ולא אלהי הגוים, שהרי לא כצורנו של ישראל צורם של אומות העולם. ואעפ"כ אויבינו פלילים - ועושים בנו שפטים, הלא זאת ע"י הקב"ה שחטאו לו.

פסוק לב
כי מגפן סדום גפנם - כלומר: למה אמרתי: אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם, אם לא מפני גאות האומות שהם מגפן סדום, היה להם לשתות מן הדין שלא ישאר מהם זכר כסדום ועמורה, שהרי חטאו כסדום ועמורה, כדכתיב: וחטאתם כסדום הגידו. קציני סדום עם עמורה.

פסוק לג
חמת תנינים - היה להם לשתות מן הדין, אם לא מפני חילול השם, שיאמרו ידנו רמה.
פתנים אכזר - רשע, כדכתיב: פתן חרש יאטם אזנו.

פסוק לד
הלא הוא כמוס עמדי - דברי גאות האומות אני שומר. ואשלם להם נקם על זאת.

פסוק לה
ושלם - תשלום. שם דבר. כמו וְהַדִּבֵּר אין בהם. וְהַקְּטֹרֶת בירמיה.
לעת תמוט רגלם - של עובדי גלולים ליום מועד צרתם הקבוע להם.
וחש עתידות למו - בעתה אחישנה. צרה לעובדי כוכבים, גאולה לישראל.

עתידות - מה שנתנבאו עליהם הנביאים מאז.

פסוק לו
כי ידין ה' עמו - אז יהיה הנקם והתשלומין שהרי ינקום הקב"ה נקמת עמו. וכן: ידין בגוים מלא גויות.
כי יראה - כאשר יראה.
כי אזלת יד - ישראל.
ועזוב - כמו: עזוב תעזב. ויעזבו ירושלים עד החומה.

פסוק לז
ואמר אי אלהימו - וגם האומות יאמרו איה נא אלהיהם של ישראל. ומפני כבוד שמי אצילם ואנקום באויביהם שגם מתחלה אמרתי אפאיהם - לישראל - ואשביתה זכרם - אם לא מפני כעס אויב המתפאר לאמר ידינו רמה, אבל עתה כשיגדל העניות והצרה בשונאי ישראל כל כך שאזלת ידם ויאמרו העובדי גלולים ידינו רמה ואמר: אי אלהימו - לכן אנקם מהם להתקדש שמי שהם מחללים.

פסוק לח
אשר חלב זבחימו יאכלו - אלהיהם של ישראל.
סתרה - יסתיר אתכם בצלו [אם יש יכולת בידו לעזור לעמו המקריבים לו קורבנות ומצפים לישעתו] וחסדו כמתחלה שחסיו בו.

פסוק לט
ראו עתה כי אני אני הוא - הקב"ה אומר לעובדי גלולים: אתם אומרים: אי אלהימו - הלא עתה יכולים לראות בהנקמי בכם לעיניכם.

פסוק מ
כי אשא - בשבועה. כמו: הרימותי ידי אל ה'.

פסוק מא
אם שנותי - מן שננו כחרב לשונם יאמר כן. כמו כן סבב סבותי בכל נפש בית אביך, מן בלל בלותי בשמן רענן.

פסוק מב
פרעות - כמו: וראשו יהיה פרוע. לשון סתירה ופרצה.

פסוק מג
הרנינו גוים - על עמו. כמו: הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים - והאמינו בו שהרי גבר עלינו חסדו - יותר משאר האומות. ולפיכך שבחוהו והאמינו בו ויגבר עליכם כמונו, אף כאן הרנינו ושבחוהו ועבדוהו וכן יעשה לכם אם תיראוהו ותעבדו אותו.
וכפר אדמתו עמו - יקנח דם עמו מן האדמה על ידי שפיכת דם אויבים. כדכתיב: ולארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו.

פסוק מד
הוא והושע בן נון - שהרי לשניהם צוה הקדוש ברוך הוא, כדכתיב: קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וגו'.

פרק לג

פסוק א
וזאת הברכה - מוסב למעלה: וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם האזינו השמים וגו'.
וזאת הברכה - אחד התוכחה של האזינו חזר ובירכן לישראל בטרם יעלה אל ההר למות שם כלומר: זאת השירה וזאת הברכה.

פסוק ב
ה' מסיני בא - התראה לישראל ונתן להם תורתו.
וזרח - אורה.
משעיר - ופארן. כיצד? שאתה מתוך רבבות קדש - מכל ארבעה צדדין של הר סיני באה האורה והמלאכים דרך שעיר ופארן עד שבא אל סיני ומימינו נתן להם [דת] מתוך אש, שהיה מדבר לישראל, כדכתיב: השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כמונו ויחי.
וכן מצינו בתהלים: רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. ה' בם סיני בקדש. ובחבקוק: אלוה מתמן יבא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו. ובדבורה כתיב: ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום.
הופיע מהר פארן - האיר מהר פארן.

פסוק ג
אף חובב עמים - גם אומות העולם, כגון ערב רב ומן האומות שנתגיירו ובאו לקבל התורה עם ישראל, גם אותם חיבב הקב"ה וקבלם ושכן עליהם, כדכתיב במזמור: יקום אלהים יפוצו אויביו דכתיב ביה: רכב אלהים.

פסוק יח
שמח זבולון בצאתך. בים לסחורה:

פסוק כד
ברוך מבנים אשר. יברכוהו ישראל ויהי רצוי להם לפי שטובל בשמן רגלו: